

R. KARTAWIBAWA:

arja
blitar

BADAN PENERBITAN G. KOLFF & Co. — SOERABAIA

1941

I. KABOEPATÈN ARJABLITAR

Laladané distrik Ngoenoet toemekané distrik Wlingi ikoe dèk koena kebawah ing kaboepatèn sawidji, poeseré: ing Arja Blitar, Nilasoewarna dipati. Désa Arjablitar ikoe antjer-antjeré saiki tjudak karo Redjatangan, bawah Ngoenoet tepi-siring karo kaboepatèn Blitar, ing pérèngan poeṭoek camping. Koetané djaduhan maoe lan dalemé ki dipati prenahé ora kawroehan; ana oewong kang ngarani ing pinggiré rawa Remang; rawané samengko isih. Padésan lagi dlemok-tjoeng, oewong ja lagi satiṭik, alas gedé ngalar-alar, kajata: Blitar saiki isih tanah paglagahan, distrik Lodaja ja isih alas goeng aliwang-liwoeng, kedaton matjan awerit, ketel déning tembelékan, glagah, alang-alang, djati; lombok djemprit toe-woeh ndjeprah, ngalas tanpa diopéni. Panggonan kang tjudak banjoe adaté wis dienggoni désa oetawa doeckoehan, ora gandèng dadi sidji, wangkidé ora ditata, pating klodjok pating slempit, Loerahé désa sineboet „pagedé”, boejoet, patinggi. Kang mèloe kotjap ing tjrita: pagedé Seng-goeroeh, boemi bawah kaboepatèn Malang, emboeh Ngoenoet tjudak kikis.

II. PAGEDÉ SENGGOEROEH

Ki pandji Nilasoewarna, katjarita doewé garwa, warnané kawilang éndah, ikoe nggarbini wiwitan; samana panoedjoe ngidam, wader bang asisik emas; ngakon golèk mrana-mrana, nanging doeroeng bisa nemoe. Ki ageng Senggoeroeh oega kroengoe jèn nji pandji ngidam badèr bang sisik kentjana, nanging doeroeng ketoe-roetan. Ki ageng Senggoeroeh nedya matèni Nilasoewarna, emboeh mélik ngen-dih pangkat emboeh mélik garwa maoe; dèwèké kétoeng wong kwasa; kinawedèn déning bala, ngréwangi moerih bisaa ki ageng ngerèh nagara:

(Ki gedé Senggoeroeh): „É, sanakkoe wadya bala, akoe olèh kaladésa arep ngreboet pangawasa; apa kowé sardjoe toeloeng?”

(Bala): „Ki loerah, pangadjap-koela, moegi sampéjan sageda ndjadjari Nilasoewarna, mboten kabawah ing ngrika”.

(K. g. Senggoeroeh): „Karepkoe malah ngoepaja ngendih si Nilasoewarna, oepama dadi rerempon, apa kowé wani tak-doe?”

(Bala): „Tijang ngoepados sakétja, ke-dah wani ing rekasa, koela sampéjan abena mengsah tijang Arjablitar”.

(K. g. Senggoeroeh): „Prasetyamoe ja taktrima; nanging akoe doewé réka, njirnakké Nilasoewarna, kowé manoeta rigenkoe. Garwané Nilasoewarna ing sa-mengko lagi ngidam, kapingin mangan badèr bang kang mawa sisik kentjana. Ing kedoeng Gajaran ana. Kowé kabèh roemantia, samangsa si pandji ndjala, kowé toemoelia ngroeboet”.

Gilig pangrantaming gelar, wong Seng-goeroeh wis sawéga baris pendem ing Gajaran ngregep gaman warna-warna. Ki ageng Senggoeroeh nggawa soemping mas wangoen waderan, dipoedja dadi badèr bang, ditjemploengaké ing banjoe; sawisé mangkono énggal sandja menjang Arjablitar nemoni Nilasoewarna sekalijan karo garwa; sadjroné omong-omongan ki pandji Nilasoewarna kanda jèn garwané mbobot, ngidam iwak: doeroeng éntoek.

(N. S.): „Kakang, poenapa andika soemerep tlaga lan sendang, kang wonten badèré abang asisik koening kentjana; rajiné poeniki ngidam badèr bang sisik kentjana, koela kèngkènan ngoepados kok lama mboja pakantoek”.

(K. g. Senggoeroeh): „Ing sendang kedoeng Gajaran satengah wana Lodaja,

koela kados toemon oelam badèr bang sisik kentjana''.

(Njimas pandji): „Lah géné ikoe ja ana badèrbang sisik kentjana! Enggal mas-pandji moendoeta, koemetjer kepingin-koela”.

(N. S.): „Kakang mawon koela teda legané nedahké koela enggéné ketoeng Gajaran; koela njangking djala pisan”.

„Nimas karia rahardja, akoe ngoepaja badèrbang, poedjékna karpèn kelakon nekani sapandjaloekmoe”.

III. PANDJI NILASOEWARNA KENENG BOEDJOEK

Ki pandji Nilasoewarna ngadjak batoer, djalané dikon njangking, mangkat lan kjai Senggoeroeh; sapoengkoeré kang-lanang: njimas pandji soewé mandeng sing loemakoe, atiné banget soemendal, terataban ketir-ketir.

(Njimas pandji): „Kena apa embok inja, satindaké ndaramoe maoe iki, kok terataban atikoe; apa ndaramoe doeka takatoeri tindak golèk iwak maoe; panjoewoenkoe gèk ditampa nggoda marang goeroe laki”.

(Inja): „Kados mboten ta jèn doeka, anggènipoen tindak waoe rak saking sihipoen dateng dènajoe, madosaken idaman. Kirang terang jèn kjai ageng

Senggoeroeh anggènipoen sowan ndara
ngandoet sedya njalawadi.¹⁾)

Lakoené Nilasoewarna sabatoeré liwat
alas toetboeri marang ki gedé Senggoe-
roeh wis teka ing Gajaran; ditoedoehi akèh
iwak ing djro kedoeng, oega ana badèré-
bang, katon gebjar-gebjar koening.

(K. g. Senggoeroeh): „Menika kedoeng
Gajaran; Iha poenikoe wonten oelam sa-
toenggil, poenapa leres poenikoe badèr
sisik kentjana”.

(Pandji N. S.): „mBoten linjok, ingkang
satoenggil poenikoe badèr bang sisik ken-
tjana, sing dipadosi keng-raji”.

(K. g. S.): „Manawi sampoen kleresan,
koela pasrah doemateng jaji pandji kados-
poendi rékanipoen moerih kénging poen-
oelam, moeng satoenggil kaṭik wonten
nglebet kedoeng, manawi mboten ketjan-
dak: iba tjoewaning panggalih”.

Ki pandji Nilasoewarna njandak djala,
diwiwir ngati-ati, nanggo dimantrani noe-
toeg; djalané radioet soetra mawa tampang
kentjana, wekas an mak bjoer ditiba'aké
ing sendang, badèré kebjoekan djaring.

(Nilasoewarna): „É, gamel, delengen

¹⁾ njalawadi — salah-wada — dora goenem soelaja karo
karepé.

ika, badéré bang ndasar ing prenah goepit, jén djala iki didoedoet, mastiné bisa ontjat; prajogané tak sloeloep ing ndjero kedoeng; enja iki tjekelana panganggokoe karo keris”.

Ki pandji tjoetjoel sandangan, dikon mangkoe ing batoer salah sidji, bandjoer ambjoer mleboe kedoeng, nedya nggogohi iwak. Wis prajitna kyai gedé ing Senggoeroeh, atengara ngoendang bala, metoe ngepoeng kyai pandji, ngroetoeg nganggo watoe lan pang, njekel gaman ing pinggir sendang tirip. Batoeré ki pandji mlajoe njelimped noesoep alas, bisa gagal diboe-roe ing wong Senggoeroeh. Ki gedé Senggoeroeh ngaglah ndjagani oentjoelé pandji.

Apandji Nilasoewarna doeroeng toetoeg nggoné nggagap-gagapi iwak sadjeroning kedoeng, krasa kena ing sawat, bandjoer moentjoel, weroeh jén dikroetoeg watoe, wis njipta jén kenèng tjidra, djoembal-djoemboel karo nglangi.

(Nilasoewarna): „Kok ora isin nèng donja, ngarah moelya srana tjidra lan silib!, noengkoel wong woeda ing banjoe. Jén djamaké wong lanang: perang bareng nèng darat apa nèng banjoe. Antinen akoe takmentas, kemboelana reboet pati”.

(K. g. Senggoeroeh): „Adja kakèhan

bitjara; jèn temenan kowé wong wani mati: noeli matia ing kedoeng, ora oesah kangélan, nadyan mentas ora woeroeng kowé adjoer, kaboe patènmoe tak-alap, garwamoe takgawé rabi”.

(N. Sw.): „Wong lanang asor lan niṣṭa, ngreboet donja lan bodjo mélik moekti; ija, trima ngalah akoe!, soetik reboet kadonjan. Moeng rasakna mbésoek walesé dosamoe, oetang lara njaoer lara, oetang pati: dipatèni”.

Sawisé ninggal sapata, pandji Nilasoe-warna noeli nglangi manengah sloeluep ing kedoeng, ing dasar nemoe dalan song-é gampèng, ing ndjaba katoetoep banjoe, ananging ing ndjero nggloṭa sa-ndoewoeré banjoe mili; si banjoe noeroet trowongan ndjero lemah ngoros sapsapan gamping, dadi ḫapoer oeroeng-oeroeng, gandèng lan rawa Remang, djarè ana teroesé njang rawa Tjampoer; wong ndoedoek soemoer trakadang djedoeg ing oeroeng ndjro boemi.

Ki pandji Nilasoewarna ditoenggoni wis ora moentjoel bali, kinira mati ing kedoeng ambles ketjepit padas. Dadi boebar balané kjai Senggoeroeh, nglaroeg menjang Arjablitar, sedyané arep di-broki.

IV. NGOENGSI

Batoeré Nilasoewarna kang mlajoe kaé wis moelih menjang dalem Arjablitar, énggal sowan njaipandji. Njai pandji meneri loenggoehan ing dalem poengkoer, diaép batoer injá. Doemrodjog gamel kang moelih mleboe ngomah ngoewoeh-oewoeh megap-megap:

(Gamel): „nDara, ndara poetri, mangga, mangga lolos saking ngriki”.

(Njai pandji): „Tekamoe kok gita-gita, apa ta ana wigati; Iha bendaramoe endi; kowé ki apa dioetoes”.

(Gamel): „O ndara, katiwasan; soewawi mladjeng roemijin, mangké mawon koela matoer ingkang tjeṭa”.

Njai pandji kitrang-kitrang, nggeblag klimproek ora éling. Ki gamel menjat trangginas mbopong bendarané poetri diemban nganggo djarit, kebat digawa loemajoe metoe lawang boetoelan; para injá diperntahi mlajo'aké radja pèni kang ketjandak:

(G.): „Bendaramoe kenèng tjidra, wong Senggoeroeh kang njédani; mestí mengko noeli teka, ajo pada mlajoe ngoengsi, sbarang kang pangadji kang ketjandak sabismoe, agé gawanen.loenga; toethoeria akoe iki mleboe alas adja kongsi tinggal tilas”.

Pomahan djaman samana ora nretjel katik sepi, dadi jèn ana prakara: wong tangga ora ngawroehi. Batoeré kjai pandji loengané soesoel sinoesoe, naratas pategalan. Katjarita nggoné ngoengsi njabrang Brantas teroes menjang goenoeng Pegat, poetoek saeloré Srengat, rerompok ing alas sepi. Rerontjéné ora kotjap, Arjablitar wis dibroki, barang-barang dipèki déning ki gedé Senggoeroeh; ki gedé malah lawas koewasa kaja boepati; kerep tapa anèng goewa Arjablitar. Dadi goewa Arjablitar ikoe moeng papan nenepi; saiki ja isih ana, ing péréngan loengoer camping, kaja growongan tjilik, kaprenah lor dalan sepoer sawétan Redjatangan. Sing nggawè pane-pèn koewi ki Senggoeroeh bareng wis nèng Arjablitar.

Manoet oedjaré wong désa: tilas omahé ki pandji ikoe kelem dadi rawa, ja rawa Remang saiki; lan oega njimas pandji katjrita tapa ing goenoeng tjedaké Remang kana; Iha prenahé rawa iki isih ngidoel saka désa Redjatangan. Kang aran kedoeng Gajaran; ing Kaliwoengoe saiki, sakidoel-wétan Lodaja, wétan Binangoen satitik, ing lorog goenoeng camping bawah goenoeng Kendeng kidoel; ing samengko

wis padang, alas Lodaja wis resik; sa-oeroeté tanah kono akèh sendang.

V. DJAKA KANDOENG

Bali njatoer njimas pandji kang keplajoe anèng goenoeng Pegat, tekaning lèk: doewé baji metoe lanang, iboe lan baji waloëja. Poetra ikoe didjenengké bagoes Kandoeng; wlagang bagas waras, tekan wajah djaka tjilik bandjoer karan Djaka Kandoeng ing padésan. Djaka Kandoeng takon bapa marang iboe; iboené prasadja jèn Kandoeng poetrané pandji Arjablitar mrajang ing kedoeng Gajaran.

(Kandoeng): „Sinten ta, boe, bapak koela jektosipoen; koela badé pirsa: jèn séda: soemaré poendi; lah jèn soegeng: wonten poendi sapoenika”.

(Njimas pandji): „Bapakamoe ikoe namané ketjeloek Pandji Arjablitar, pangkaté kaja boepati; jèn asmané: ki pandji Nilasoewarna. Kala akoe ngetengaké kowé ikoe, akoe ngidam iwak; ana oewong sing ngandani weroeh iwak badèr bang sisik kentjana; bapak kèloe, arep ngarah iwak maoe ing kedoeng Gajaran. Moeng temené diapoesi; bareng bapak ndjegoer kedoeng ngarah iwak, ndjoer dikepoeng, sarta dikroetoegi watoe, ora bisa mentas, bandjoer

seloeloep ngontjati; disoewoerké bapakmoe séda ing sendang. Nanging akoe olèh wisiké bapakmoe: djaré ora sèda, moeng tapa ing kedoeng koewi, saikiné mrajajang dadi siloeman”.

(Kandoeng): „Dadosipoen rèhné bapak mboten soeroet, tamtoe inggih rena manawi koela sowani. Kadospoendi rékanipoen sowan bapak”.

(Njimas pandji): „Akoe mèloe marang panemoemoe ikoe; ija ta sowana, njwoena pangestoe moerih kowé bisa maris tinggalané bapak. Kang wis weroeh panggonané bapakamoe, pakmoe gamel ika; karbèn ngrèwangi nenepi njowanaké kowé ing kedoeng Gajaran”.

Djaka Kandoeng dikantèni gamel maoe nepi ing Gajaran; noedjoe sawidjining wengi djaka Kandoeng dikétoki Arja Blitar.

(Kandoeng): „Koela noewoen, koela nama Djaka Kandoeng, laré goenoeng Pegat, anggèn koela dateng ngriki: badé pirsa lan ngabekti dateng bapa”.

(Pandji Arja Blitar): „Mengko ta, goes; sapa djenengé bapakmoe, lan bijoengmoe sapa, sing nèng goenoeng Pegat koewi; ana apa kowé kok nggolèki bapa”.

(Kandoeng): „Ingkang ngoetoes koela

mriki ngaten: iboe. Iboe koela wranda tilas garwanipoen pandji Arjablitar kang asma Nilasoewarna. Sandjangipoen: kala koela dipoen kandoet, iboe njidam oelam; bapak tindak ndjala mriki, kènging tjidra bapak itjal wonten sendang”.

(Arja Blitar): „O anakkoe, ja akoe iki bapakmoe; akoe Arja Blitar, Nilasoewarna apandji. Kéné tolé, ngabektia marang bapak. Akoe toedoeh pantjadané kamoelyanmoe: kowé soewitaa marang oewong sing ngedjègi warisanmoe kaboe patèn Arja-blitar, ija ikoe kyai ageng ing Senggoeroeh, wong sing njidra bapak kongsi dadi ngéné iki lan kang mélik iboemoe arep digarwa”.

(Kandoeng): „Damelipoen poenapa: ngèngèring satroe. Kaparenga bapak paring tetimboel lan idi, koela badé soroh amoek béla (males) pedjah”.

(Arj. Bl.): „Lha rak ikoe anak lanang sing pinoendjoel!, mrinani wong toewa. Nanging kowé takkandani sewadiné enggonkoe akon soewita. Botjah nggoenoeng ikoe masti koerang kawroeh, marga anèng désa (of: ana ngomah) samobarang sarwa sepi. Jèn ngawoela wong soegih lan doewé pangkat masti bandjoer kepeksa njandak lan weroeh barang warna-warna; sera-

woengan lan ngladèni para agoeng, oega ngreti tata pradja. Ngarah loehoer: ja koedoe tepoeng wong loehoer, dimèn kaoeningan laboehmoe, moerih kinasih; ikoe tjepak ketoelaran poeloeng pangkat. Lija ikoe, jèn wis kanggep soewitamoe, ing tembé njoewoena paringan poesaka keris, koewi kanggo matèni satroené bapak''.

Wis katjakoep sakèhé wewoelang maoe; Arja Blitar moesna. Djaka Kandoeng ija moelih, nglaksanani apa pitoedoehing bapa.

VI. WALESING DOSA

(Djaka Kandoeng): „Koela noewoen, kangdjeng kyai’’.

(Ki Gedé Senggoeroeh): „Ija, kowé koewi sapa?, roepamoe kok rada mrètjèt”.

(Dj. K.): „Koela laré goenoeng Pegat, poen Kandoeng wasta koela”.

(K. g. S.): „Bandjoeré: apa karepmoe”.

(Dj. K.): „Koela pados pangéngéran”.

(K. g. S.): „Kowé ndjoedjoeg kéné iki saka pitoedoehé sapa”.

(Dj. K.): „mBoten wonten ingkang akèn, kadjeng kawoela pijambak, ing grija mboten nedá”.

(K. g. S.): „Sapa djenengé bapakmoe”.

(Dj. K.): „Koela mboten gadah bapa, bijoengkoela tijang alit, waranda ing redi

Pegat; anggèn koela njoewoen ngèngèr wonten ngarsa pandjenengan, poenika njoewoen barkah.

(K. g. S.): „Jèn ngono kaantepanmoe, ija ta kowé taktampa”.

Pangèngèré ditampani, Djaka Kandoeng banget boengah, déné klakon ngèsto' aké pitoedoehé iboe-bapa, gawé lega pirena, ikoe saranané njaoer sih katresnané wong-toewa. Srana karosaning ati awaké dipeksa tandang nggarap samobarang gawé, ora tampik aloes kasar; awak mono awatak „wangkod, toeman, ngadjak lantoer”; moelané koedoe dipeksa; marang pakarti kang betjik, jèn wis atoel: bandjoer toeman, wangkod bali-kesèd manèh. Saka mangkono ki Djaka trampil ing pagawéan, kanggep marang ki Senggoeroeh, bandjoer dipèk-anak pisan. Ki djaka olèhé ngabdi toemekan wajah diwasa, wis patoet jèn njangga gawé, dadi poenggawa nagara; preloe darbé dandan, moelané dèwèké nemboeng praboté wong dadi magang.

(Kandoeng): „Rama, kawoela kepingin malebet dados pamagang, kaparenga toemoet ndèrèk manawi rama sinéba ngrembag bab papréntahan; nanging dèrèng gadah doewoeng toewin anggèn-anggèn magang”.

(K. g. S.): „Bener goes! karepmoe koe-wi, adjar miloe pasamoean, takparingi panganggoné; prakara keris: miliha, keris-koe pirang-pirang, delengana kabèh ikoe, ko-pèk endi baé kena”.

Ki ageng ngetokké keris kabèh saka pasimpenan didatjah ana ing ambèn, dioenoesi saka wrangka, ki ageng loeng-goeh tjedak, noenggoni ki Djaka Kandoeng milihi keris leligan. Djaka Kandoeng njekel keris, ditinggil disawang-sawang; sadjroné mangkono koewé ki djaka ndadak kélingan marang wangsiting bapa; „tjè-pret!” ki ageng disoedoek, dada teroes ing walikat. Ki ageng ndjenggirat tangi, arep ngadeg noeli niba, ndjrebabah ing ngisor ambèn, gereng-gereng asesambat; garwané goepoeh mara, tjengkélak arep malajoe disoedoek gegeré, niba.

Ki gedé Senggoeroeh mati kewales oléhé njidra, toer woewoeh béla garwané. Reringkesaning tjarita: tinemoening oeroesan bener Djaka Kandoeng ikoe poetrané Nilasoewarna, oega dipèk anak déning ki gedé Senggoeroeh swarga, wadjib maris tinggalané: goemanti ing Arjablitar; iboené kang ditinggal ija dibojongi koendoer menjang dalem Arjablitar. Djaka Kandoeng

manggedèni bawah sakidoelé Brantas, oeroet goenoeng Kendeng kabèh, wangkid koelon tekan Wadjak, ing wètan notog Malang. Bawahé kreta rahajoe, Ki Djaka moekti wibawa.

Dongèng Arjablitar iki toetoegé ora kawroehan; manoet oedjaré wong akèh: Djaka Kandoeng ja mrajjajang kaja Nilasoewarna, dadi pagedé lelemboet, roemeksa nagara Blitar. Djaréné tapa ngenggoni retja oela ing Plampangan, jaktiné: témbok watesé kradjan Toemapel lan Daha, toewin Malang lan Blitar, oeroet kali Laor-biroe kang woe-tah ing kali Brantas.

Djeneng Djaka Kandoeng koewi jèn ana ing dongèng lija araning kali, prenahé saki-doelé Redjatangan. Manoet dongèng ja ana manoek aran Djaka Kandoeng, prekoetoet dadi siloeman, asal saka Madjapait, ikoe ndoewèni péntjokan (gantangan) kajoe lan epring kang anèh anèng alas Toenggarana sa-lor-koeloné Djombang lan ing bawah distrik Ngoenoet sakidoelé kali Brantas.

Ana wajah Sénapati, asma Pangéran Balitar, pepoetra Pangéran Blatèr oega asma Arja Blitar. Apa Nilasoewarna ija trah Mataram maoe?; koewi ora kaweroehan.

Bab I	tembang Kinanti
,, II	,, Girisa
,, III	,, Pangkoer
,, IV	,, Sinom
,, V	,, Poetjoeng
,, VI	,, Asmaradana

